

CHRISTIAN CHRISTEN- SEN

Agitator eller digter?

Af Keld Dalsgaard Larsen

Ville Christian Christensen gerne have været digter? Havde den store syndikalistiske agitator en gammel drøm om at kunne digte som Skjoldborg? Spørgsmålene forsøges besvaret i denne artikel om Christian Christensens bøger.

Den gamle syndikalist Christian Christensen (1882-1960) er en af arbejderbevægelsens store personligheder. Nutidige læsere vil kunne møde hans glødende og velskrevne engagement i de to kendte erindringsbøger: *En rabarberdreng vokser op* (1961) (I) og *Bondeknold og rabarberdreng* (1962) (II).¹ For de læsere, der kender lidt til Christian Christensen (CC), vil besvarelsen af spørgsmålet: "agitator eller digter?" være let. Svaret er agitator. Nutidige læsere kan få en fornemmelse af CCs store agitatoriske evner i antologien *Christian Christensen og den danske syndikalisme* (1979)² med dens mange genoptryk af artikler fra især syndikalisternes blad *Solidaritets* (1910-21). Når jeg alligevel ønsker at behandle spørgsmålet om "agitation" og "digt" hos CC skyldes det to forhold. For det første har forskning med relation til CC ofte måttet berøre problemstillingen: Hvad er digt? hvad er sandt? For det andet har CC selv gået med tanker om at blive arbejderdigter. Det sidstnævnte aspekt kommer tydeligt frem i en brevvæksling med Johan Skjoldborg i 1908 og 1909, som jeg vil benytte lejligheden til at præsentere.³

Myte eller sandhed

Læsere af CCs erindringsbøger vil uvilkårligt spørge sig selv: Er det virkeligt sandt eller er det opdigtet? Er det sandfærdige erindringer eller er det skønlitteratur? Historikeren Henry Bruun havde også den fornemmelse, da han læste *En rabarberdreng vokser op*: "Næppe mange faghistorikere vil kunne gennemlæse denne skildring uden en umiddelbar fornemmelse af utryghed" (H. Bruun., s.155). Denne utryghed behøver man næppe at være historiker for at opleve. Henry Bruun gav sig derfor til at undersøge en markant episode i erindringsbogen og udgav resultatet i *Historiske Meddelelser om København Årbog 1965* under overskriften: *Oprør i rabarberkvarteret? En arkivstudie*.⁴ Henry Bruuns arkivstudier gav et entydigt resultat: "at fortællingen om Eriksens

død og jordefærd er en myte” (H.Bruun s.175). Altså usand. Og det er næppe det eneste sted, hvor de velskrevne erindringer er i modstrid med den historiske sandhed. Hvad skal man så med erindringsbøgerne? Læse dem som arbejderlitteratur? Altså som digt?

Inden jeg går lidt videre med selve indholdet af CCs erindringsbøger, vil jeg gerne inddrage en anden arbejderpolitikers erindringer nemlig Julius Bomholts fem-bindsværk.⁵ Disse erindringsbøger fra Silkeborg-egnen fra først i vort århundrede kan på nogle områder minde lidt om CCs to erindringsbøger herunder også ved læserens latente mistanke om, at der er tale om det rene digt! Julius Bomholt har i et meget lille – og trykt med småt! – forord foregrebet denne problematik. Forordet lyder i al sin korthed således: “Liv og digt er uadskillige, og sandheden om det væsentlige finder sit klareste udtryk i roman og legende”. Med denne sentens in mente kan læseren så gå igang med Bomholts store fem-bindsværk, og jeg vil vove den påstand, at Julius Bomholt al sin digtning og pure opspind til trods giver et ufatteligt godt indblik i datidens arbejdermiljø i en dansk provins.⁶

CCs erindringsbøger er ligeledes unikke i deres miljøskildring, og det sætter på sin vis også historikerens formidling i relief. Henry Bruun skriver herom: “En sammenligning mellem mandtallene og Christensens fremstilling taler på mange punkter til gunst for den sidste. Ikke mindst gælder det hele milieuskildringen. Det er kun alt for sandsynligt, at livet i denne overbefolkede lejekaserne har været præget af de træk, han tillægger det, sult, alkoholisme, prostitution og had til øvrigheden, især politiet. Men også i detaljer. Han anfører således ganske rigtigt, at sidehuset havde seks etager med otte lejligheder på hver. Særlig vigtigt er det, at en del af de ikke helt få beboere, han nævner, med sikkerhed kan identificeres; ..” (H. Bruun, s.161f).

Henry Bruuns undersøgelse viser, at CCs erindringer indeholder såvel historiske fakta som opdigtede fortællinger. CCs bøger er altså heller ikke ren skønlitteratur i gængs forstand. Lad denne konstatering være nok i den-

Johan Skjoldborg (1861-1936). Syndikalist Christian Christensen var stærkt optaget af husmandsdigterens socialrealistiske romaner., og syndikalist havde i årene 1908-1909 et portræt af Johan Skjoldborg hængende i sit hjem.

ne omgang og slutte af med følgende: Med CCs erindringer vil det være ganske umuligt at give en lyserød historisk skildring af lejekaserne virkelighed. Også selv om mangt og meget slet og ret er løgn – eller digt.

Den blide mor og den brutale far

CC var en offentlig personlighed, og hans bøger indeholder såvel den store samfundshistorie som den lille personlige historie vævet sammen på forunderlig vis. Nogle forskere

har læst CCs erindringer som en "klasse-socialisering", mens andre har læst den som nærmest en social-psykologisk gyser.⁷ Man kan altså lægge flere vinkler på CCs erindringsbøger.

Under læsningen af erindringsbøgerne er det umuligt ikke at inddrage begge aspekter: det sociale og det personlige. Og det er CCs flotteste adelsmærke, at det lykkes ham at sammenkoble disse to aspekter. Også selv om løgnagtigheden står på lur.

Erindringsbøgerne giver således et udmærket indtryk af CCs sociale og personlige ophav – det københavnske slum og som ældste søn af en blid og medfølelsefuld moder og en brutal og fortrukket fader. Dette spændingsfelt giver en vis indgang til forståelse af mennesket CC. Moderen er skildret som en guddommelig (men passiv) engel, mens faderen er skildret som en modbydelig og ondskabsfuld (men aktiv) djævel. Men det er vigtigt at slå fast, at det ud fra læsningen af erindringsbøgerne er tydeligt, at CC besidder såvel moderens som faderens egenskaber.

CC var faktisk meget interesseret i arvelighedslære, og i *En rabarberdreng vokser op* er der såmænd et afsnit med overskriften "Slægts-arven er afgørende". Heri står følgende: "Mors slægt forstod jeg bedst. Både hendes far og mor var flinke og omgængelige mennesker, – De ville ikke være uvenner med nogen og bed mange ydmygelser i sig" (I s.115). Anderledes med faderens slægt – eller rettere farmoderen: "Hendes slægt stammede direkte fra oprørske hovbønder, der gentagne gange red "træhesten" og blev kastet i "hundehullet" på godset "Hardenberg". Hun (farmoderen) selv var stejl, trodsig og strid. Hun var landsbyens politibetjent, der ... holdt justits og ubønhørligt gennembankede de mænd, der forsyndede sig mod deres koner. Og hun tålte ingen anden øvrighed end sin egen" (I s.115f). Dette tvetydige portræt af farmoderen – som altså sættes i modsætning til moderens engle-agtige slægt – formørkes så kraftigt af hendes drikfældighed. CCs farfar var derimod godheden selv: "I min hele fjendtlige indstilling overfor min far lod jeg ham ene arve sin

mor, ikke sin rolige, tænksomme far. Men det var nok ikke helt rigtigt. Når far engang imellem var ædru kunne han reflektere logisk, også kritisk logisk overfor det, han læste i "Aftenbladet" og "Social-Demokraten". Han var ingen intelligens, men absolut ikke dum". (I s.116f). Der er således god grund til at se lidt bag den meget negative skildring af faderen, Mads Christensen.

CCs hele virke drives af ønsket om at gøre op med uretten – at blande sig i tidens slagsmål. Det var bestemt ikke moderens råd til den unge knægt Christian. "Men det med ikke at blande sig i andres slagsmål, har jeg altid haft svært ved at huske" (I s.37). Og det er en arv fra faderen.

Faderen havde nemlig et godt øje over for uretfærdighed. Også når det gjaldt sønnen Christian. F.eks. får CC en seddel med fra lærerinden med besked om, at forældrene skal undlade at undervise CC. Moderen vil blot tage irettesættelsen til efterretning, men faderen skriver ifølge erindringsbogen følgende brev til lærerinden: "Jeg bekræfter herved, at jeg har læst den portion uforskammede nævvisheder, De sendte med Christian hjem til os. Hvorledes vi vil oplyse og opdrage vore børn, det er noget, vi selv bestemmer, og vi ønsker ikke Deres indblanding. Mads Christensen". (I s.38).⁸

Det fremgår endvidere af erindringsbogen, at det er faderen, der er den "boglige" sammenlignet med moderen. Faderen afviser at skrive en seddel til skolen om fri til CC, så han kunne komme på sommerferie i Jylland: "Men næste dag skrev hun med stor anstrengelse selv en seddel til skolen" (I s.125).

Mads Christensen var givetvis en brutal fader. Men der kan trækkes flere positive sider frem. Et aspekt er, at CC direkte skriver, at faderen blev medlem af fagforeningen, og ifølge erindringsbogens disponering skete det før, CC kom i skole altså ca. 1889 (f.eks. I s.28 og 40). Hvis det er rigtigt, så var Mads Christensen en af pionerne blandt de organiserede arbejdsmænd i København! I arbejdsmændenes officielle jubilæumsskriftet fra 1909 står følgende at læse herom: "Da Forbundets general-

forsamling den 22. april 1891 valgte M.C. Lyngsie til formand, var der kun få medlemmer til stede på generalforsamlingen, og hele Forbundets medlemstal var kun 340 mand”.⁹ I samme jubilæumsskrift (s.23) nævnes direkte faderens arbejdsplads fra januar 1892 – Herm. Krügers Tobaksfabrik – som en af de virksomheder, der hurtigt blev organiseret. Og ifølge CCs erindringsbog blev faderen organiseret tidligere. CC var altså søn af en klassebevidst arbejder!

Dette utrolige personlige spændingsfelt mellem den gode (men passive) moder og den onde (men aktive) fader er en uadskillelig del af mennesket CC. Hvis læseren derfor et øjeblik kan løsrive sig fra CCs massive skildring af faderens druk og gennemptrykling af sønnen, så toner der en personlighed frem, som CC trods ubehaget personlighedsmæssigt står i dyb gæld til.

Tilflugt på Dynæs 1908

CC var i hektisk faglig og politisk aktivitet i perioder. CC engagerede sig i 1908 som redaktør af *Socialistisk Arbejderblad*. Bladet blev imidlertid en økonomisk fiasko uden nævneværdige resultater, og bladet måtte gå ind efter kort tid. Men en ulykke kommer sjældent alene, samme år blev CC perifert involveret i den såkaldte Amalthea-sag i Sverige.

Under en svensk havnearbejderkonflikt i sommeren 1908 sprængte tre unge svenske aktivister en bombe på skibet Amalthea i Malmø havn, hvor engelske skruebrækkere boede. Bombeattentatet kostede en skruebrækker livet, og flere blev sårede. De svenske attentatmænd blev hurtigt fanget og dømt først dødsstraf siden livsvarigt fængsel. Den danske ungsocialist Andreas Fritzner var involveret og blev udvist af Sverige. Svenske ungsocialister og danske ungsocialister omkring CC og Andreas Fritzner planlagde uafhængigt af hinanden en befrielsesaktion af de tre fængslede svenske kammerater. En del af planen var, at de befriede attentatmænd skulle skjules hos digteren Johan Skjoldborg på halvøen Dynæs ved Laven nær Silkeborg. Befri-

elsesaktionerne gik imidlertid i vasken, og Andreas Fritzner og CC måtte flygte til Hamburg.¹⁰

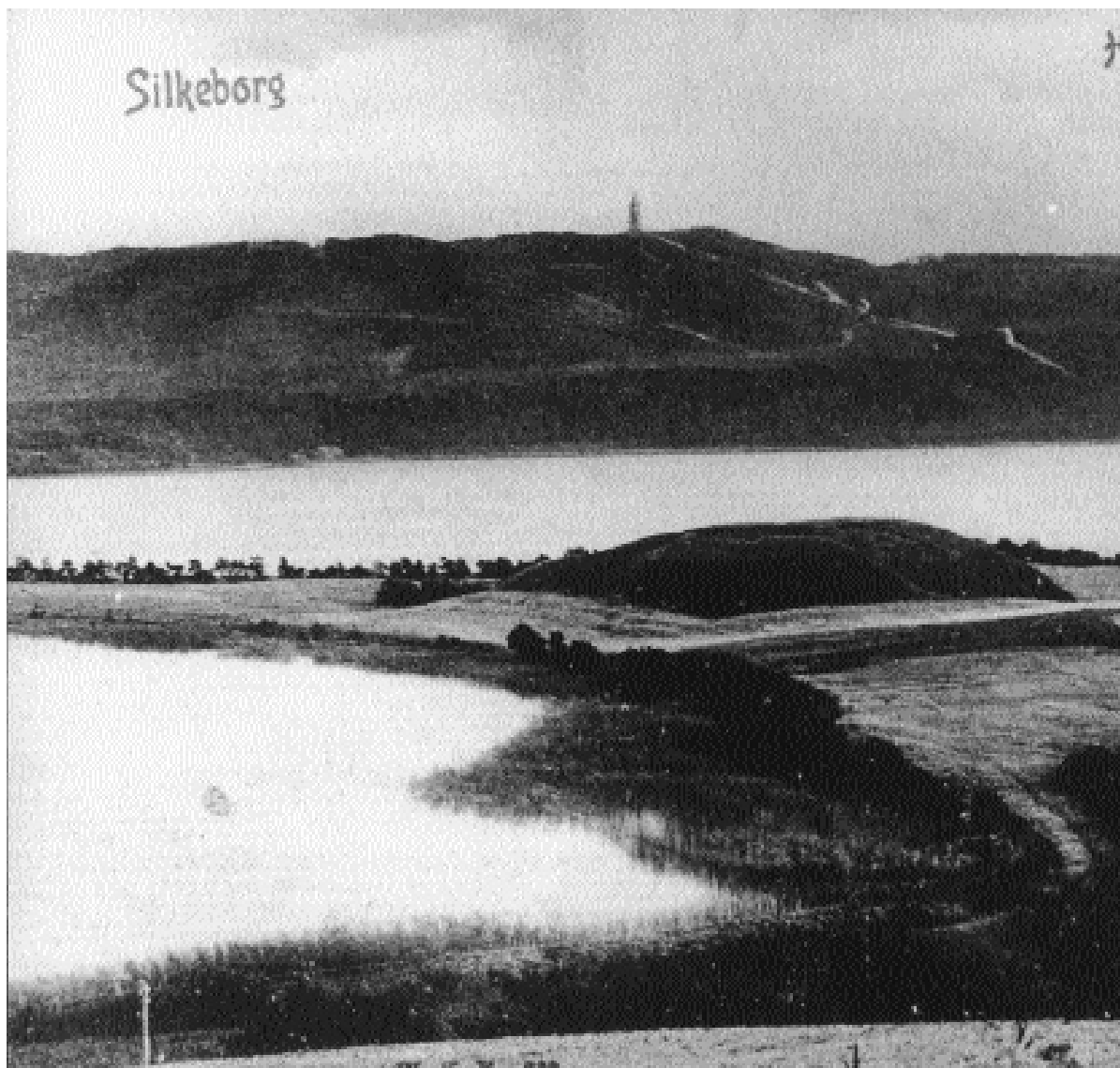
Det blev ikke svenske ungsocialister, men to forpjuuskede københavnske ungsocialister, der henimod jul søgte tilflugt på Dynæs. Anders Christensen, Johan Skjoldborgs karl på Dynæs, har i sine erindringer skrevet om besøget: “Der gik nogle uger, det blev hen mod jul. Skjoldborg og Louise tog til København at bo nogen tid. Der viste sig ingen svenske terrorister, derimod kom der en sur dag hen mod aften tæt ind under jul et par meget forkomne og mismodige flygtninge. Det var dem, der havde organiseret hele befrielsesaktionen af fangerne i Malmø. De to københavnske hovedmænd kom i yderste time ud af byen og over grænsen til Tyskland, da det blev klart, at planen var opdaget og sammensværgelsen under optrævling af myndighederne. ... Og nu efter nogle ugers kummerlige omskiftelser blandt fattige kammerater i Hamburg, havde de endelig fægtet sig op gennem landet til Dynæs i nederlagets tegn”.¹¹ Andreas Fritzner og CC opholdt sig julen over på Dynæs og kom noget til kræfter. Blandt andet fik de tiden til at gå med at læse bøger fra den kendte husmandsforfatters bibliotek. CC brugte tiden til at tænke lidt over fremtiden herunder om digter-gerningen var en mulighed. CC korresponderede med Johan Skjoldborg i julen 1908 og i 1909, hvor digter-tankerne blev formuleret.

En klassens digter

CC skrev allerede brev til Johan Skjoldborg den 23. december 1908, mens han var på Dynæs og Skjoldborg i København. Det første brev lød i sin helhed således:

“Kære Skjoldborg!

Samtidig med at vi sender Dem og Deres hustru ønsket om en glad og god jul, vil vi endnu engang takke Dem for Deres store gæstfrihed mod os. Vi skyndte os herop for at tale med Dem, inden De rejste, men vi kom en dag for sent. Vi følte i de første dage, at det

Halvøen Dynæs ved Laven med udsigt til Himmelbjerget. Dynæs er et middelalderligt voldsted med et husmandssted. Husmandsdigteren Johan Skjoldborg drev husmandsstedet på Dynæs 1907-1915. Flere af tidens revolutionære besøgte Skjoldborg på Dynæs, blandt andre Martin Andersen Nexø. Syndikalist Christian Christensen søgte i julen 1908 tilflugt på Dynæs og nød husmandsdigterens store gæstfrihed, biblioteket og den smukke natur.

var lidt underligt, at vi slog os ned her uden at have talt nærmere med husets herre, men Dynæs er jo et sted, hvor man hurtig føler sig hjemme – omså vi begge er et par flygtige naturer. Vi er begge helt forelsket i det lille hus og de store mægtige og skønne omgivelser. Vi var på Himmelbjerget i søndags, men det er dog mest Deres bibliotek, der må holde for, der er jo så mange dejlige bøger, som vi ikke før har læst. På en måde er det måske godt, at De ikke er hjemme, da der måske ville blive diskuteret lidt rigeligt. Deres bøger og emner er vel dem, vi føler os nærmest ved, men der er dog mangt og meget vi to “misfornøjede” har at udsætte, og som vi meget gerne ville tale med Dem om. Der er nu “Sara”, den er mesterlig gjort, men når man har grædt ud med hende til slut, da kommer sulten, hvorfor får vi ikke se og føle den statsanerkendte retfærdigheds dom og hævn, hvorfor ikke Skjoldborg? Den folkeåndens stumphale flagermus der førte hende ud i modsætning og ulykke, den slipper jo ikke byttet, der hvor De slutter, nej det er kun halvvejen, kun er der kun den forskel, at det, vi har fået set, det åbner vort bryst og drager vor følelse i samvær med hendes store smerte, medens det glemte afsnit sikkert ville vække vort had og vor kraft mod den store grimme flagermus, der nu afstumper vore følelser, der kuer vor stræbende tanke og suger vor kraft ud i det døde hav. Nå – alt sådan ville vi have talt med Dem om, og De er måske glad for, at De ikke er hjemme. Vi ville gerne have honoreret Dem for vort ophold her i julen, men det eneste, vi kan, er at sige Dem, at vi føler os meget bedre tilpas her end, hvis vi var hjemme i kasernerne. Glædelig Jul Deres Chr. Christensen”.¹²

Arbejderlederen CC var nok rørt over Skjoldborgs følelsesbetonede skønlitteratur, men der manglede en anvisning på hævnen og retfærdigheden. Denne agitators kritik over for husmandsdigteren genfindes i *Bondeknold og rabarberdreng* godt 50 år senere: “Jeg husker endnu, hvor inderligt jeg ønskede, at jeg kunne skrive sådan nogle bøger som Skjoldborg, men i mine bøger skulle alle fattige menne-

sker i et stort fællesskab tage kampen op og sejre over de rige og mægtige” (II s.57).

Ønsket om at blive digter har altså ligget i CC på daværende tidspunkt, hvilket også fremgår af det næste brev fra CC til Johan Skjoldborg 11.2.1909 fra Frederiksberg til Dynæs. Her uddybede CC sine synspunkter om at blive en klassens digter:

“Jeg har så ofte i de senere år tænkt meget på at skrive en bog. Det er der vel forøvrigt ikke noget særligt ved, det spekulerer vel alle “danske” på, men det er nu ikke så meget for at komme til at skrive, men fordi der i den sociale litteratur endnu er et stort hul – et felt som endnu mangler sin tolker nemlig “byproletariatets liv”. Det mangler ikke på reformatorer og moralprædikanter både i litteraturen og i det daglige liv, men det er en kendsgerning, at alle disse præster, læger, lærere og socialinteresserede menneskers virksomhed bliver det samme som godgørenheden i vinter her i byen – intet – lige som arbejdnernes egen bevægelse kun på overfladen har formået at løfte niveauet for en lille del af den arbejdende klasse i byerne. Det er kun de materielle livskrav, der er bleven større men endnu kan den ikke føde en digter.

Det er ikke for at anvise nye moralbegreber eller nye magtesløse reformer men for gennem en realistisk skildring af byarbejderens daglige liv – barndommen, ungdommen og de ældres liv og tilværelse – at give hele den åndelige interesserede verden indblik i det den bygger og boer oven på uden at kende den. Og sidst men ikke mindst at oplukke arbejdnernes egne øjne for det liv de selv lever – før individet lærer at kende sig selv, før kan der ikke være tale om fremskridt – således også med klassen. Jeg er overbevidst om, at en sådan bog ville få langt større betydning end de fleste andre bøger. Det skulle ikke være en “folkets søn”, der endte som rigsdagsmand eller noget andet oppe i overklassen, men blive hvor han er og hvorfra den enkelte ikke slipper fra – underklassen. H.C. Andersens tid er forbi. Det skulle være en virkelig klasseskildring. Den mægtige storm, der raser gennem

junglen ville ikke blive mindre her. I den københavnske arbejderverden leves et liv, som vil forbause verdenen, når det bliver skildret på tryk. Al barndommens trælsomme slid, alle disse savn og lidelser, al denne åndelige voldtægt, uretfærdigheden og sløvhed der toner og dirrer igennem mig – jeg er et med mit ophav og kunne jeg skrive, måtte jeg have luft, må jeg lægge blot for alverdenen det store gabende blødende sår, der svækker og stadig holder de titusinde nede i stum og tavs smerte. Denne bog skulle være en projektør – en lysstråle gennem underverdenens dyb med al dens grufulde og samtidig en varmende solstråle, der fik de tusinde strå til at gro opad. Ja, jeg ved godt, hvorledes den skulle være, men ak! Jeg føler så ofte, at evnen mangler. Jeg ville dog gerne engang ved lejlighed tale med Dem derom”.

Johan Skjoldborg reagerede positivt på CCs digter-tanker, hvilket fremgår af CCs næste brev (27.3.1909), hvori står: “Jeg vil da begynde at skrive forskellige brudstykker ned, når jeg føler lyst til at skrive, og jeg får at prøve, går det ikke, deler jeg jo kun skæbne med så mange andre. Skuffet bliver jeg ikke. Jeg vil læse de bøger, De omtaler og Junglen, når jeg får råd. Tilstandene blandt arbejderne her i storbyen er forfærdelig og den kommende sommer bliver et nyt blad i de fattiges lidelseshistorie”.¹³

CCs forhold til Johan Skjoldborg på daværende tidspunkt kan også illustreres ved, at CC i samme brev anmoder Skjoldborg om et nyt fotografi til erstatning af det gamle fotografi, som CC har hængende i sit hjem. (brev 27.3.1909).

CC stod i 1909 ved en skillevej i sit liv. Lukningen af *Socialistisk Arbejderblad* i 1908 havde blandt andet betydet privat-økonomiske problemer, og Amalthea-sagen var også endt i nederlag. Dertil kom CCs efterhånden kronisk dårlige helbred. I denne situation funderede CC over to muligheder: at blive selvstændig smålandbruger (gartner) eller at blive digter. Måske en kombination i lighed med Johan Skjoldborg på husmandsstedet på Dynæs. CC

begyndte faktisk i forsommeren 1909 som selvstændig gartner ved Glostrup, og Johan Skjoldborg ydede en vis hjælp i den forbindelse. CC kom (selvfølgelig) straks i økonomiske vanskeligheder og trakasserier med venner i forbindelse med gartner-virksomheden. CC trak sig derfor denne gang ikke langvarigt tilbage fra det udadvendte liv: Snart var CC tilbage i den syndikalistiske bevægelse blandt andet som redaktør af bladet *Solidaritet*. Men hvad med digteriet?

Arbejderne og børneflokkene

CC udgav i sin aktive periode én bog – *Arbejderne og børneflokkene. Hvorfor og hvorledes bør arbejderne forhindre de mange børnefødsler?* – der udkom i 6 oplag med henimod 15.500 trykte eksemplarer fra 1911 til 1923.¹⁴ Det er på mange måder en uhyre interessant og læseværdig bog. Preben Hertoft omtaler bogen i *Det er måske en galskab. Om sexualreformbevægelsen i Danmark* (1983): “Bogen er mest af alt et socialt kampskrift, kun dens sidste 35 sider af i alt 170 handler direkte om svangerskabsforebyggende metoder. Den er skrevet i en kraftig, agitatorisk, bidsk, somme tider patetisk stil. Ingen tvivl om, hvem der er modstanderne: kapitalisterne, præsterne, borgerskabet og bønderne. “Klassekamp er ikke en kamp om ret, men om magt”, hedder det. Og et led i klassekampen var reduktionen af arbejderklassens store børneflokkene” (s.23). Det er ganske rigtigt, men i min sammenhæng er det vigtigt at understrege, at de ca. 135 sider i *Arbejderne og børneflokkene* i vid udstrækning netop er fiktion, digt eller litteratur brugt i en agitatorisk sammenhæng. CC fik altså allerede godt et år efter brevvekslingen med Johan Skjoldborg brugt nogle af sine digteriske overvejelser i bogform. CC bruger kort og godt sine digteriske evner til med al tydelighed at fortælle læserne, at de store børneflokkene er en ulykkelig byrde for børnene selv, for familien, for samfundet og for arbejderklassen. Og den digteriske form gør, at CC taler direkte til læserens forstand og følelser. Bogen indeholder en række relativt selvstæn-

dige “fortællinger”, som lægger op til læserens egen konklusion: at man bør beskytte sig med prævention ved samleje. Det er fortællingen om den lille Jakob, om barnemorderskeren, den ugifte fabriksarbejderske osv. Det er indimellem utrolig stærk indlevelse i social og personlig sorg og elendighed. Som det udtrykkes i forordet: “Jeg er født nede blandt de fattigste, og med hele min sjæl er jeg bunden til dem. Hver en lidelse, der går gennem min klasse, føler jeg personlig” (s.6). Det ligger i meget nær forlængelse af ovennævnte CC-brev til Johan Skjoldborg. Og ved gennemlæsningen af *Arbejderne og Børneflokkene* kommer man gang på gang til at tænke på de to senere erindringsbøger f.eks. fortællingen om “Lille Jakob”.

Et døgn i et barns liv

Det er nærliggende at tro, at CC i sin alderdom under udarbejdelsen af sine erindringsbøger gjorde brug af *Arbejderne og børneflokkene* og evt. det materiale, som lå til grund for denne bog. *Arbejderne og børneflokkene* har i en af fortællingerne følgende opsummerende afsnit om arbejderbarnets glædesløse hverdag:

“Se blot på et eneste døgn i et sådant barns liv. Så snart faderen er gået om morgenen, så op af et usselt leje. Der er ingen penge til middagsmad. 500 ildtændere skal snoes op for at få 35 øre. Når klokken mangler nogle minutter i 8, så afsted til skolen med et par stykker skrabet margarinebrød til dagens underhold. Fra skolen kl.1 og på fabriken til kl.1 1/4 eller 1 1/2. I rend går det så stærkt det kan. I force-ret fart går arbejdet her under skænd og slag til kl.6 aften. Til kl. 7 1/2 er han kommet hjem, har vasket sig og fået et mere end tarveligt måltid, hvis det, han får, kan kaldes sådan. Så skal han til at læse lektie til næste dag. Barnets hjem er ikke et fredlyst sted, hvor det i ro kan fordybe sin ånd og forståelse i skolens føde .. Stuen er opfyldt af sovepladser, .. Faderen forlanger ro til avisen. Roen varer et øjeblik, så begynder en at fnise, en anden at græde, og to andre kommer i totterne på hinanden. Moderen skælder ud. Ja du kender

måske hele scenen! Her sidder han, træt og dvask af dagens slid, uden evne til at forstå det, han læser. Det eneste, som holder ham vågen, er nogle lyde, han af og til hører ude på gangen. Det er kammeraterne. Den lille træl er jo også et barn. Inde i ham længes det ud mod leg og adspredelser” (s.47f).

Læsere af CCs erindringsbøger vil nikke genkendende til disse oplysninger, som kommer igen flere steder i de to bøger.¹⁵

Digteren i agitatoren

CC gik med tanker om at blive arbejderklassens forfatter i 1909, men det blev ved ønsket og nogle udkast. Det er min klare opfattelse, at nogle af disse udkast blev brugt i agitatorisk sammenhæng ved udgivelsen af bogen *Arbejderne og børneflokkene* og delvist i de to senere erindringsbøger. CC nævner selv flere gange i sine erindringsbøger, at han har brugt nogle gamle optegnelser f.eks. fortællingen om sin 10 års fødselsdag og om hans oplevelser på Carl Lunds fabrikker (II s.76, s.146). Ifølge erindringsbøgerne skulle de nærmest være en art dagbøger, hvilket ikke kan udelukkes, men jeg kan alligevel ikke fri mig for tanken om, at disse optegnelser stammer fra perioden omkring 1909.

Når man genlæser erindringsbøgerne og *Arbejderne og børneflokkene* er det åbenlyst, at CC ikke er nogen skønlitterær forfatter. CC ønsker at blande sig direkte, der skal ikke kun påpeges, grædes og ynkes, der skal også handles og hævnnes. Og det kan ikke ske i læserens stille sind. Her vil CC gerne vise vej. Der er således al mulig god grund til at læse erindringerne som agitatorisk digteriske fortællinger med en del selvoplevede realiteter iblandt.

CC slog sig ikke ned som klassens digter i 1909. Efter en kort pause og et mislykket forsøg som mindre agerbruger (gartner) kastede CC sig igen ud i den sociale kamp i Danmark. CC oplevede i årene 1910-22 sin mest succesrige periode i arbejderbevægelsen som redaktør af *Solidaritet*, hvilket skabte ham en varig plads i klassens historie – som agitator.

CC trak sig pludselig tilbage fra aktiv politik i 1922 syg og svækket. Og for nogle kom det ganske uventet, at CC trak sig tilbage til Laven ved Silkeborg med udsigt over Dynæs for at blive mindre agerbruger (hønseavl m.m.). Men måske var det ikke tilfældigt, hverken at CC slog sig ned i denne skønne egn i det midtjyske, eller at det blev agerbruget, der blev forsøgt som ny næringsvej for den revolutionære agitator. Rabarberdrengen slap aldrig af med bondeknolden i sig.¹⁶

Noter

1. Christian Christensen: *En rabarber-dreng vokser op* (1961) i teksten blot forkortet (I) og *Bondeknold og rabarber-dreng* (1962) i teksten blot forkortet (II).
2. Carl Heinrich Petersen (red): *Christian Christensen og den danske syndikalisme* bind 1-2 (Århus 1979).
3. CCs breve til Johan Skjoldborg 1908-09 findes i Skjoldborgs arkiv på Det kongelige Bibliotek. Det drejer sig om følgende breve:
Brev Dynæs den 23.12.1908. Brev fra Frederiksvej 38 F. 11.2.1909. Brev fra Frederiksvej 38 F. 27.3.1909. Brev fra Hvessinge Mark v. Glostrup. 9.5.1909. Brev fra Hvessinge Mark pr. Glostrup. 23.5.1909. Brev fra Hvessinge Mark pr. Glostrup. 16.6.1909. Brev fra Hvessinge Mark. 5.7.1909.
4. Henry Bruun: *Oprør i rabarberkvarteret? En arkivstudie*. (i *Historiske Meddelelser om København. Årbog 1965*). Henry Stjernqvist skrev året efter en art svar-artikel til Henry Bruun under overskriften: *Da de begravede Eriksen. Et supplement* (i *Historiske Meddelelser om København. Årbog 1966*). I forlængelse af Henry Stjernqvists artikel har Henry Bruun en kort replik (s.190), hvor det slås fast, at H. Bruuns hovedkonklusionen – at CCs fortælling om Eriksens død og begravelse er fiktion – står ved magt.
5. Julius Bomholts 5-bindsværk indeholder følgende bøger: *På vej til livet* (1954), *Vinterlys* (1956), *Himmerigs dør* (1956), *Svalerne* (1957) og *Døgnflue og evighed* (1958).
6. Jeg har behandlet denne problematik i bogen *Jens Bomholts Silkeborg* (1989) (sammen med Per Hofman Hansen).
7. Kirsten Folke Harrits: *Christian Christensens erindringer* (i *Christian Christensen og den danske syndikalisme* s.578ff) og Paul Smith: *Rebellen Chr. Christensen. En social-psykologisk analyse* (i Karen Pedersen og Therkel Stræde (red): *Anarki og arbejderhistorie. Festskrift for Carl Heinrich Petersen* (1985)).

Paul Smith har i sin artikel behandlet forholdet far-søn-mor ved at sætte det i relation til Freuds Ødipus-kompleks. Det kan virke noget vidtløftigt, men det er ikke en uinteressant tilgangsvinkel. At der har kørt et helt vanvittigt jalousi/magt-drama mellem far og søn i forholdet til moderen er svært at komme uden om.

Under den lange fortælling om Eriksens begravelse – som altså er pure opspind – dukker følgende lille notits op hos jeg-fortælleren: “Hvorfor plukkede jeg ikke mere blomster til mor? Åh jo, nu huskede jeg det, det var da far begyndte at komme hver lørdag med en købebuket – så fik han kysset” og ikke CC! (I s.85) 8. CC skriver om den brutale lærer Mortensen. Efter et optrin står følgende at læse: “Hvor blev jeg gal. Jeg skreg ham lige ind i ansigtet: “Jeg skal fortælle min mor, at De har revet røven ud af bukserne”. Jeg snapede buksebagen ud af hænderne på ham og stak i rend mod døren”. (I s.120) . Moderen syede bukserne sammen igen, mens der intet står om faderens reaktion. Om den kan man imidlertid læse i *Social-Demokraten* den 2.2.1907, her citeret efter *Christian Christensen og den danske syndikalisme* s.94: “Mortensen havde en dag i sin sædvanlige hidsighed uden mindste grund givet mig og to andre drenge en meget alvorlig omgang prygl. Så kraftigt, at min mor to dage efter talte flere mørkeblå striber henover bag og ryg. Min far skrev da et brev til Mortensen, i hvilket han påtalte den umotiverede revselse, som jeg havde været genstand for”. I historien om madam Olsen (I s.31ff) fremstilles faderen ligeledes meget positivt: “Jeg faldt i søvn den aften i overbevisningen om, at min far var en meget klog mand” (I s.33). Faderen handler også aktiv til fordel for sønnen Christian, da denne blev bortvist fra sin læreplads. Ifølge erindringsbogen mødte faderen endog personligt op for at tale med først direktøren og siden borgmesteren om denne uret (II s.19ff).

9. Chr. Lyngsie m.fl.: *Ved Arbejdsmændenes Forbunds 25 års Stiftelsesfest den 3. april 1909. Optegnelser og billeder fra 25 års virksomhed for organiseringen af de københavnske arbejdsmænd* s.20)

10. Andreas Fritzner har omtalt Amalthea-sagen i sine erindringer (i Carl Heinrich Petersen: *Danske revolutionære* (1970) s.309ff) og Anders Christensen har ligeledes omtalt forløbet herunder Johan Skjoldborgs rolle i sine erindringer *En mand og hans næste* (1962) s.63f.

11. Anders Christensen: *En mand og hans næste* (1962) s.64.

12. Johan Skjoldborg: *Sara* (1906).

13. Upton Sinclair: *Junglen* udkom i 1906 på dansk.

14. Christian Christensen: *Arbejderne og børneflokkene. Hvorfor og hvorledes bør arbejderne forhindre de mange børnefødsler?* (5. oplag 1917). Det fremgår af denne udgave, at den med 5.oplag er trykt i 12.000 eksemplarer. Preben Hertoft: *Det er måske en galsskab. Om sexualreformbevægelsen i Danmark* (1983) har benyttet 6. oplag af bogen og sætter derfor antallet af trykte eksemplarer til 15.500 (s.23). Therkel Stræde har behandlet CCs bog og emne i artiklen *Syndikalismen og kærligheden* (i *Anarki og arbejderhistorie. Festskrift til Carl Heinrich Petersen* 1985).

15. f.eks. I s.99f og II s.108.

16. Om CCs tid i det midtjyske i årene 1922-35 har jeg skrevet i artiklen: *En oprører i “eksil”*. *Christian Christensen på Silkeborgegnen 1922-1935* (i *Arbejderhistorie* nr. 28 april 1987)

Abstract

Keld Dalsgaard Larsen: Christian Christensen. *Arbejderhistorie* 2/1997, p. 58-67.

In 1909 the syndicalist leader Christian Christensen (1882-1960) had thoughts about becoming a poet. By drawing on some correspondence in 1908 and 1909 with Johan Skjoldborg, a poet and smallholder, the theme of ‘agitation or poetry’ is discussed with regards to Christian Christensen by utilizing his two well-known volumes of memoirs and the book ‘The Workers and the Flock of Children’ (1911). In the process use is made of Julius Bomholt’s short preface to his own memoirs: “Life and poetry are inseparable and truth about the most important things finds its clearest expression in the novel and legends.” The article encourages a renewed reading of Christian Christensen’s three committed and rewarded books.

Keld Dalsgaard Larsen
museumsinspektør, Silkeborg Museum
privat adresse: Valdemarsgade 7, 8600 Silkeborg
Telefon (privat) 86 80 03 18